

Robert Neelly Bellah (1927–2013)

Dne 30. července 2013 zemřel v kalifornském Oaklandu ve věku 86 let americký sociolog Robert Bellah, známý především pro své početné práce z oblasti sociologie náboženství. Svým dílem také významně zasáhl do sociologické teorie, politické sociologie a teritoriálních studií Japonska a Dálného východu. V poslední třetině svého života se Bellah stal nejprve v USA a pak i celosvětově vlivným veřejným sociologem, k čemuž významně přispěla kniha *Zvyklosti srdce* [Bellah et al. 1985], jež se ve Spojených státech stala bestsellerem, kterého se dosud prodalo kolem 135 000 kusů [Fox 2013].

I když se Bellah svými myšlenkami i způsobem psaní jeví evropskému čtenáři jako typický americký intelektuál, jeho akademická dráha a texty mají daleko k typu pozitivistického sociologa kvantitativní orientace, který se někdy zjednodušeně považuje za příznačný pro americkou sociologii. V Bellahovi se hluboká sociologická erudice spojovala s výrazným zaměřením na typ zkoumání běžný v humanitních disciplínách, k němuž ho predisponovala jak odborná specializace v japanologii, tak i hluboký zájem o náboženství a jeho reflexi v teologii a filosofii. Striktní disciplinární meze překračovalo už Bellahovo formální vzdělání, které se celé uskutečnilo na Harvardu. Po získání bakalářského titulu v oboru sociální antropologie na proslulé katedře sociálních vztahů vedené Talcottem Parsonsem absolvoval doktorské studium, které bychom mohli označit jako dvouoborové, protože probíhalo současně na Parsonsově katedře a na katedře jazyků Dálného východu, a stal se prvním nositelem titulu společně uděleného těmito dvěma katedrami [Bellah (1957) 1985: ix]. Parsons byl Bellahovým školitelem na sociologické straně tohoto mezioborového projektu a zřejmě právě tomuto faktu lze přičíst Bellahovu důkladnou znalost sociologických klasiků a také eminentní zájem o otázky kultury a kulturních symbolů. Bellah byl myšlenkami svého učitele silně ovlivněn a stal se jedním z hlavních pokračovatelů parsonsovského funkcionalismu. Ovlivnění mezi učitelem a žákem, z nichž se stali přátelé a spolupracovníci, však nebylo jen jednostranné. Bellah se během 60. let významně podílel na fúzi funkcionalismu s evolucionistickým myšlením, k němuž přispěl známý seminář o sociální evoluci, jenž v roce 1963 probíhal na Harvardu pod vedením Parsonse, Bellaha a Shmuela N. Eisenstadta. Parsonse, a to zejména pozdního, který se vyznačoval zvýšeným zájmem o otázky „posledního smyslu“ vyhrazené pro náboženství, ovlivnily Bellahovy práce týkající se evoluce náboženství a weberiánské problematiky proměn náboženství v procesu racionalizace a Parsons také začal používat Bellahův koncept „civilního náboženství“ pro objasnění hodnotové soudržnosti moderních společností. Z Bellahových spolužáků na Harvardu je třeba zmínit alespoň jeho blízkého přítele antropologa Clifforda Geertze, jehož průkopnické dílo na Bellahovu sociologii náboženství silně zapůsobilo, a to nejen na počátku jeho kariéry, ale i v samém jejím závěru. Zřetelně geertzovská je ještě

i definice náboženství, se kterou Bellah pracuje ve své poslední vydané práci, mnohasetstránkové syntetické studii o náboženství a evoluci z roku 2011 [Bellah 2011: xiv].

Bellah vyučoval na Harvardu v letech 1957 až 1967 a poté až do svého odchodu do důchodu v roce 1997 byl profesorem sociologie na Berkeley. Jeho zdánlivě přímočará kariéra se minimálně dvakrát ocitla v ohrožení. Už v době jeho doktorských studií na Harvardu, která se časově shodovala s vyvrcholením mccarthyismu, Bellahovi hrozilo vyloučení kvůli tomu, že byl koncem 40. let krátce členem komunistické studentské buňky a o svých tehdejších kontaktech odmítl před FBI vypovídat [Fox 2013]. I když k vyloučení nedošlo, po dokončení doktorátu musel na dva roky odejít na McGillovu univerzitu, kde se věnoval zkoumání islámu, než se vrátil opět na Harvard. Druhý kritický okamžik v Bellahově dráze poukazuje na záludnost mezioborových vztahů uvnitř akademického světa spíše než velké politiky. V roce 1973 se měl stát stálým členem Ústavu pokročilých studií na Princetonské univerzitě, kam byl jmenován na doporučení Clifforda Geertze, který sám v té době již stálým členem této prestižní instituce byl. Jak ve své studii podrobně líčí italský historik sociologie Matteo Bortolini¹ [2011], většina Ústavu pokročilých studií, kterou tvořili matematici (mj. brněnský rodák Kurt Gödel), filosofové a historici se proti Bellahově jmenování postavila s odůvodněním, že jeho vědecká práce není dostatečně kvalitní. Spor, který je možné interpretovat jako výraz odporu přírodních věd a etablovaných humanitních disciplín vůči sociálním vědám nebo také jako projev nedůvěřivosti exaktních vědců a filosofů vůči učenci, který se pokoušel rehabilitovat náboženství jako základní fakt sociálního života, se stal veřejnou kauzou, o níž se psalo v novinách a časopisech po celých Spojených státech. Na Bellahovu stranu se vedle Parsonse postavili další významní představitelé funkcionalistické školy Robert King Merton a Edward Shils, ale také někteří radikální sociologové, jako byl Irving Louis Horowitz. Spor neměl jasného vítěze ani poraženého, ale přesto Bellah nakonec smlouvu s Princetonelem zrušil a zůstal na Berkeley. Zde se také stal v 80. letech intelektuální celebritou, kterou zůstal až do konce života, a dočkal se také celé řady akademických i občanských poct. Tou nejvýznamnější bylo nejvyšší americké vyznamenání pro humanitní vědce, the United States National Humanities Medal, kterou Bellahovi v roce 2000 udělil prezident Bill Clinton.

Ať už Bellaha chápeme jako sociologa náboženství, nebo sociologa v širším smyslu, je pro něj charakteristická důkladná znalost dvou klasických autorů: Durkheima a Webera. Ve své recepci Durkheimova díla se Bellah obratně vyhýbal pozitivismu a svou pozornost naopak soustředil na analýzy náboženství a symbolických a rituálních stránek sociálního života. Velký význam přikládal Durkheimovým idejím o morálce, jak o tom svědčí mimo jiné sborník překladů z Durkheima, který Bellah editoval a opatřil úvodem [Bellah 1973]. Na Maxe

¹ Matteo Bortolini je také autorem první monografie o Bellahovi, která vyšla počátkem roku italsky [Bortolini 2013] a měla by být publikována i v angličtině.

Webera Bellah navazoval zejména ve svých zkoumáních vývoje náboženství v různých kulturních kontextech. Jeho harvardská disertace *Tokugawské náboženství*, poprvé vydaná v roce 1957, stojí dodnes za přečtení mimo jiné z toho důvodu, že rozšiřuje záběr weberovských výzkumů kulturních předpokladů vzniku kapitalismu o Japonsko, kterému Weber nevěnoval mnoho pozornosti.²

V oblasti sociologie náboženství, která nepochybně byla Bellahovým hlavním oborem, je třeba zmínit alespoň tři témata, kterými se proslavil. Prvním je koncepce tzv. symbolického realismu, kterou Bellah formuloval v jednom z důležitých teoretických textů z konce 60. let, jež vyšly v roce 1970 ve sborníku *Mimo víru* [Bellah (1970) 1991]. Symbolický realismus je výsledkem Bellahovy kritiky pokusů redukovat náboženství na jeho politické, sociální nebo psychologické funkce, jež reprezentují autoři typu Feuerbacha, Marxe, Freuda nebo Durkheima. Náboženské symboly a náboženská zkušenost jsou nedílnou součástí lidské existence, náboženství samo je realitou *sui generis* a jako takové je nelze vysvětlovat cizorodými motivacemi nebo faktory. Toto tvrzení je jistě samo o sobě kontroverzní, ale ještě kontroverznější je důsledek, který z něj Bellah vyvodil, mimo jiné s odvoláním na schutzovskou fenomenologickou sociologii: když chceme studovat náboženské systémy jako objekty vědeckého poznání, musíme k nim zároveň přistupovat jako náboženské subjekty, tj. jako nositelé náboženských zkušeností [Bellah (1970) 1991: 256]. Teď už je možná zřejmější, proč Bellahova nominace do Princetonu vzbudila nevoli tamějších matematiků.

Druhým, rovněž kontroverzním tématem Bellahovy sociologie náboženství je evoluce náboženství, které už v raných letech věnoval důležitý článek v *American Sociological Review* [Bellah 1964], jehož vznik souvisel s již zmiňovaným Parsonsovým seminářem o evoluci společnosti. V textu Bellah rozlišil pět ideálnětypických stadií, jimiž náboženství historicky prošlo a která spolu v různých dobách koexistují: primitivní, archaické, historické, raně moderní a moderní. Souvislost se symbolickým realismem, který bude formulován až o pár let později, je zde předznačena ve skutečnosti, že Bellaha zajímá především evoluce náboženských symbolických systémů, kterou chápe jednoduše jako nárůst jejich complexity, a teprve sekundárně vývoj náboženských institucí nebo náboženského sebeuvědomění jednotlivce. V tomto pojetí mohli odpůrci evolucionismu spatřovat korunní důkaz Bellahova evolučního determinismu, ale Bellah již tehdy zdůrazňoval, že žebříček stadií nemá hodnotící povahu a neexistuje žádná nutnost, která by poháněla vývoj určitého náboženství směrem vzhůru.

Témuž tématu Bellah věnoval i svou poslední práci, objemnou knihu nazvanou *Náboženství v lidské evoluci* [Bellah 2011]. V tomto díle, které přivítali s nadšením především antipozitivističtí političtí filosofové jako Jürgen Habermas nebo Charles Taylor, ale mezi přírodními vědci a přírodovědecky orientovanými sociology bylo přijato zdrženlivěji, se Bellah pokusil nastínit svůj pohled na koevolu-

² Dalším významným Bellahovým japanologickým dílem je pozdní sborník statí o japonských kulturních tradicích [Bellah 2003].

ci náboženství, jako součásti širšího komplexu lidské kultury, a lidského druhu ve světle nejnovějších poznatků evoluční teorie. Bellah se jako zastánce částečné autonomie náboženství nachází v opozici k zatvrzelým genetickým deterministům a pro upevnění své pozice využívá ty přístupy v současné evoluční teorii, které připouštějí, že v evoluci hrají nezastupitelnou roli behaviorální a symbolické prvky. Podstatná je pro Bellaha rovina evoluce schopností různých organismů včetně člověka a specificky evoluce lidské schopnosti vytvářet symbolické systémy, které poskytují obraz celkového řádu světa, což je zhruba řečeno Bellahova definice náboženství (v níž znalci Geertze snadno rozpoznají inspiraci článkem „Náboženství jako kulturní systém“ z 60. let). Tato schopnost, podobně jako třeba schopnost hrát si, již člověk sdílí s jinými druhy, zjevně představuje zbytečné plýtvání energií, která by jinak mohla být organismy využita v boji o přežití, ale podle Bellaha jsou obě schopnosti funkční. Jeho teoretickou argumentaci je vhodné číst jako polemiku s Richardem Dawkinsem a dalšími představiteli sociobiologického redukcionismu; je však třeba vidět, že nekompatibilita východisek je taková, že lze těžko mluvit o vítězství jedné nebo druhé strany. Bez ohledu na to se Bellahovi nedá upřít značná, možná ovšem až sebevražděná intelektuální odvaha potřebná k tomu, aby v prvních dvou kapitolách umístil náboženství do kontextu vývoje vesmíru v jeho nejširším možném pojetí, to znamená od velkého třesku přes vznik nejjednodušších forem života, nástup vyšších savců a rodu homo až po vynoření se kmenových společenství druhu homo sapiens. Další kapitoly přinášejí již konvenčnější, ale stále originální výklad vývoje náboženství v různých stádiích, která věčně odpovídají staršímu článku z roku 1964, konkrétně v tribálních a archaických společnostech a v axiální době (jež zde vystřídala stadium historického náboženství, podobně jako tribální nahradilo primitivní náboženství). Pozoruhodné na této 700stránkové knize je to, že její výklad evoluce náboženství končí 2000 let před současností, tedy v epoše, kterou si historičtí sociologové náboženství navykli po vzoru Karla Jasperse nazývat axiální či osovou dobou (kolem roku 500 př. Kr.), a dávno před vznikem křesťanství a islámu. Právě osová doba, která je obsahem posledních čtyř kapitol knihy, tvořila jeden z hlavních předmětů Bellahových výzkumů v posledním desetiletí jeho života.³ Bellahův přínos myšlení o osově době musí být teprve náležitě zhodnocen, ale jeden jeho aspekt související s jeho odborným zaměřením na Japonsko a Dálný východ je patrný už nyní: přispěl k překonání perspektivy, v níž se Západ jevil jako významnější než zbytek světa. Bellah samozřejmě věnuje důkladnou pozornost jedinečnému vývoji v Řecku

³ V roce 2008 byl Bellah hlavní postavou konference o osově době, kterou zorganizoval spolu s německým sociologem Hansem Joasem v Kolegiu Maxe Webera v Erfurtu. První verze kapitol o osově době z jeho připravované knihy zde byly diskutovány fórem významných sociologů náboženství a světových civilizací, zahrnujícím mimo jiné S. N. Eisenstadta, islandsko-českého sociologa Johanna P. Arnasona, José Casanovu nebo Jana Assmanna. Bellahova teoretická úvaha o osově době byla publikována samostatně ještě před vydáním knihy [Bellah 2005], sborník z erfurtské konference vyšel nedávno [Bellah, Joas 2012].

a Izraeli osově doby, ale za neméně jedinečné považuje události a výsledky, k nimž došlo v kultuře a společnostech Indie a Číny. Nikoli náhodou někteří komentátoři v tomto přístupu spatřují alternativu k Huntingtonově myšlence střetu civilizací. Je třeba litovat, že Bellah zřejmě nestihl dokončit pokračování svého výkladu, v němž by analyzoval vše, co následovalo po osově době a co zahrnuje tak důležité události jako zrod křesťanství a islámu, reformaci, osvícenství, moderní sekularizaci a sbližování různých náboženských tradic v procesu globalizace.

Třetím tématem Bellahovy sociologie náboženství, které nemůže zůstat nezmiňeno už jen proto, že tvoří jeho asi nejznámější jednotlivý koncept, je tzv. civilní náboženství. Bellah si koncept civilního náboženství vypůjčil od Rousseaua a Durkheima, ale jeho použitím na americkou společnost 2. poloviny 20. století jej aktualizoval způsobem, který mu dodal nové a netušené významové odstíny a zejména podtrhl jeho pokračující relevanci i v podmínkách pokročilé sekularizace a racionalizace. V roce 1967 Bellah vydal známý článek o civilním náboženství v USA, v němž na materiálu zahrnujícím zejména inaugurační projevy prezidentů dovozoval, že ačkoli je v americké společnosti důsledně provedena odluka státu od náboženství, politická sféra si uchovává náboženský rozměr a existují sdílené prvky náboženské orientace, které propůjčují legitimitu politické moci [Bellah 1967: 3]. Americké civilní náboženství je odvozeno z křesťanství, ale nesplyvá s žádnou z konkrétních amerických církví nebo konfesí a má zřetelně odlišnou, politickou úlohu. Stejně tak nesplyvá ani se státem, a proto vůči němu může plnit legitimizační funkci. Civilní náboženství zároveň obsahuje morální standardy, na jejichž základě je možné praxi určitého politického společenství kritizovat a požadovat nápravu. Tyto úvahy se podle Bellaha dají zobecnit a tvrdit, že civilní náboženství tohoto druhu je potřebné pro každý stát, protože poskytuje symboly národní solidarity a motivuje jednotlivce k loajalitě vůči národnímu celku [ibid.: 13]. Bellah se přirozeně snažil podrobněji popsat především americké občanské náboženství. Příkladem této snahy je kniha *Porušená úmluva*, která, i když v ní jakožto v souboru živě vyslovených přednášek autor občas nasazuje karatelský tón proroka, přináší pozoruhodné výklady o zdrojích americké politické tradice a také ostrou kritiku amerického korporátního kapitalismu [Bellah 1975]. Pro zájemce o využití Bellahova konceptu mimo USA je důležitá kniha *Variety civilního náboženství* [Bellah, Hammond 1980], v níž se Bellah spolu s Phillipem Hammondem pokusili nejen o další rekonstrukci civilního náboženství v USA, ale přidali také jeho analýzy v některých dalších zemích; často citovaná je Bellahova kapitola o kulturní situaci v Itálii nazvaná „Pět náboženství moderní Itálie“.

Od civilního náboženství je už jen krátký kus cesty k předmětu Bellahovy nejúspěšnější knihy *Zvyklosti srdce*, jejímiž spoluautory byli jeho kolegové a studenti Richard Madsen, William M. Sullivan, Ann Swidlerová a Steven M. Tipton [Bellah et al. 1985]. Název je citátem z Tocquevillovy *Demokracie v Americe* a je to právě Tocquevillova jemná analýza americké demokracie jako kulturního a morálního univerza, jejíž vliv na tuto studii je obzvláště patrný. Záměrem autorů bylo ukázat, jak se Američané ze středních tříd snaží ve svém životě najít smysl a jakou roli v tomto jejich úsilí zaujímá jejich starost o obecné blaho. Kniha,

založená na velkém množství kvalitativních rozhovorů, odhalila tři různé morální tradice, mezi něž jsou příslušníci středních tříd rozděleni: individualistickou, biblickou a občanský republikanismus. *Zvyklosti srdce* jsou především kritikou negativního vlivu, který má na americkou společnost kult individuálního úspěchu a sebenaplnění, a svým vyzdvihováním komunitního smýšlení znamenitě zapadly do tehdy se zvedající vlny komunitariánské kritiky individualistického liberalismu. Bellah se stejným týmem autorů se o pár let později vydali na týž terén ještě jednou s knihou *Dobrá společnost*, v níž se tentokrát zaměřili na prozkoumání stavu základních institucí americké společnosti: pracovního trhu, politiky a práva, vzdělávacího systému, církví a zahraničních vztahů [Bellah et al. 1991]. O těchto knihách platí ještě více než o jiných Bellahových textech, že v nich otázka hodnocení není vytěsňena, ale naopak tvoří jeden ze dvou základních pilířů výkladu: „... následujeme starší tradici, ztělesněnou Alexisem de Tocqueville, jež kombinuje analytický přístup s normativním. ... Pokud jsou základní tradice a hlavní instituce společnosti morální, pak jejich životaschopnost závisí na morální argumentaci a debatě“ [Bellah et al. 1991: 289–290]. Není těžké v tomto postoji vidět obdobu Burawoyovy veřejné sociologie dvacet let před jejím vyhlášením (mimočodem: vzhledem ke specificky aktivistickému genu loci berkeleyského kampusu není náhodou, že oba byli nebo jsou spojeni s katedrou sociologie právě zde). I když však jde v obou případech o knihy sociálněkritické až angažované a určené širší veřejnosti, jejich ukotvení v široké sociologické erudici zůstává mimo veškerou pochybnost. V prvním případě se technická kompetence autorů projevuje například ve zručnosti, s jakou dokázali odkrývat kulturní zdroje, které umožňují jednotlivcům budovat smysluplný život i v nepříznivých osobních a strukturálních podmínkách, ve druhém případě v mistrovském vykreslení napětí, které vzniká mezi setrvačně působícími institucemi, dezorientovanými jednotlivci a celkovou proměnnou kulturního a materiálního kontextu americké společnosti poslední třetiny 20. století.

Vliv Roberta Bellaha na americkou a světovou sociologii je bez potřebného časového odstupu vhodnější hodnotit jen na úrovni dílčích poznámek. Je jisté, že k jeho významnému postavení v sociologii 2. poloviny 20. století přispělo spojení s Talcottem Parsonsem, které z Bellaha už v mladém věku udělalo jednoho z protagonistů rozvíjející se funkcionalistické sociologie náboženství a současně prostřednictvím jeho vlivu na Parsonse zajistilo jeho myšlenkám značnou rezonanci. Bylo by však nespravedlivé, kdyby byl chápán jen jako vykonavatel Parsonsova funkcionalistického odkazu pro oblast sociologie náboženství. Bellahův přístup je více, než tomu bylo u Parsonse, ovlivněn jeho zázemím v humanitních studiích a teologii, což se zřejmě nejvýrazněji projevuje ve zvýšeném důrazu na symbolickou a subjektivně zkušenostní dimenzi sociálního života. Právě s ohledem na tuto metateoretickou pozici, kterou vhodně shrnuje koncepce „symbolického realismu“, je Bellah již dlouho považován za klíčovou postavu ve vývoji kulturalistického paradigmatu v americké sociologii [Alexander 1987: 308]. Vedle této a mnoha dalších akademických zásluh je však třeba ještě jednou vyzdvihnout, že ač Bellah znal Webera dostatečně, nebyl jen nehodnotícím výrobcem abstraktních

analýz, ale morální hodnocení vždy tvořilo další a neméně významnou dimenzi jeho sociologického díla. Tento episkopalián a kritik marxismu byl současně mužem levice i odpůrcem jednostranné logiky trhu a víry v technokratická řešení sociálních problémů. Jeho hlavním terčem byl individualismus kombinovaný s utilitarismem, přesvědčení, že hlavním vodítkem jednání může být vlastní zájem osamělého jedince. Toto stanovisko výstižně shrnuje citát z předmluvy ke knize *Porušená úmluva*: „Jsem přesvědčen, že pokračující a sílící nadvláda komplexu tvořeného kapitalismem, utilitarismem a vírou v to, že věda představuje jedinou cestu k pravdě, povede k rychlé zkáze americké společnosti.“ [Bellah 1975: xiv] V některých momentech se jeho texty stávají prorockou vizí a morální exhortací spíše než věcnou analýzou. Pokud však je tato poloha vědomá a autor ji umí vhodně spojovat s rigorózní analýzou a argumentací, nezdá se být na místě ji odmítat. Anglosaský akademický svět zná takových autorů celou řadu; patří k nim i ti nejuznávanější intelektuálové, jako například filosofové Charles Taylor nebo Alasdair MacIntyre, s nimiž má Bellah mnoho společného. Důvodů pro zaujetí aktivního, zúčastněného postoje viděl Bellah kolem sebe dost a jeho citlivost pro odhalování nedokonalostí na tomto světě neotupovala ani s přibývajícím věkem. V knize *Náboženství v lidské evoluci* říká velmi jasně, že za svého života zlepšení v morální úrovni lidského jednání prakticky nepozoroval: „Jako někdo, kdo už osmdesát let prochází jedním strašlivým desetiletím za druhým, přiznávám, že tu jaksí nevidím velký morální pokrok.“ [Bellah 2011: xxiii]

Přestože svým intelektuálním typem, v němž se křesťanská angažovanost spojuje se špičkovou odborností v sociálních vědách, Bellah do českého prostředí, v němž tyto dva aspekty mají k sobě zpravidla daleko, příliš nezapadá, v české sociologické literatuře se o Bellahovi ví už dlouho. Jeho raná evoluční teorie náboženství je zmiňována už v kompendiu Klofáče a Tlustého [Klofáč, Tlustý 1967: 43] a v současné literatuře ze sociologie náboženství se přirozeně odkazy na jeho dílo objevují poměrně často. V teologické literatuře je zatím ojedinělým příkladem zájmu o Bellahovo dílo tematické číslo časopisu *Křesťanská revue* věnované konceptu civilního náboženství [Civilní 2008]. V širším kulturním kontextu, a pokud se na Bellaha díváme jako na veřejného intelektuála, je možné považovat za promarněnou příležitost, že nedošlo k navázání dialogu mezi ním a Václavem Havlem. Existuje celá řada témat, která jim byla společná: důležitost dialogu mezi náboženstvími, potřeba smysluplnosti v individuálním životě i v životě společenství, morální rozměr politiky, vědomí odpovědnosti člověka vůči lidstvu i přírodě.⁴ Do češtiny nebyla přeložena žádná Bellahova práce. V tomto bodě je ale náprava možná a v případě monumentální knihy o náboženství a evoluci nebo staršího souboru statí *Mimo víru* by byla zcela na místě.

Marek Skovajsa

⁴ Bellah Havla znal a citoval nejpozději v již zmiňované práci z přelomové doby konce 80. let *Dobrá společnost* [Bellah et al. 1991].

Literatura

- Alexander, Jeffrey C. 1987. *Twenty Lectures. Sociological Theory since World War II*. New York: Columbia University Press.
- Bellah, Robert N. (1957) 1985. *Tokugawa Religion: The Cultural Roots of Modern Japan*. New York: Free Press.
- Bellah, Robert N. 1964. „Religious Evolution.“ *American Sociological Review* 29 (3): 358–374.
- Bellah, Robert N. 1967. „Civil Religion in America.“ *Daedalus* 96 (1): 1–21.
- Bellah, Robert N. (1970) 1991. *Beyond Belief: Essays on Religion in a Post-Traditional World*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Bellah, Robert N. 1973. *Emile Durkheim on Morality and Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bellah, Robert N. 1975. *The Broken Covenant: American Civil Religion in Time of Trial*. New York: Seabury Press.
- Bellah, Robert N. 2003. *Imagining Japan: The Japanese Tradition and its Modern Interpretation*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Bellah, Robert N. 2005. „What is Axial about the Axial Age?“ *Archives Européennes de Sociologie* 46 (1): 69–89.
- Bellah, Robert N. 2011. *Religion in Human Evolution: From the Paleolithic to the Axial Age*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bellah, Robert N., Philip E. Hammond. 1980. *Varieties of Civil Religion*. San Francisco: Harper & Row.
- Bellah, Robert N., Hans Joas (eds.). 2012. *The Axial Age and Its Consequences*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bellah, Robert N., Richard Madsen, William M. Sullivan, Ann Swidler and Steven M. Tipton. 1985. *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Bellah, Robert N., Richard Madsen, William M. Sullivan, Ann Swidler, Steven M. Tipton. 1991. *The Good Society*. New York: Alfred A. Knopf.
- Bortolini, Matteo. 2011. „The ‘Bellah Affair’ at Princeton. Scholarly Excellence and Academic Freedom in America in the 1970s.“ *American Sociologist* 42 (1): 3–33.
- Bortolini, Matteo. 2013. *L'intellettuale in campo. Il caso di Robert N. Bellah*. Roma: Armando Editore.
- „Civilní a občanské náboženství.“ 2008. *Křesťanská revue* 2008 (4) (monotematické číslo).
- Fox, Margalit. 2013. „Robert Bellah, 86, Sociologist of Religion Who Mapped the American Soul, Is Dead.“ *New York Times* 7. 8. 2013: A21.
- Klofáč, Jaroslav, Vojtěch Tlustý. 1967. *Soudobá sociologie II*. Praha: Svoboda.